

синий и фиолетовый. Первоначально учёный обнаружил пять цветовых оттенков в радуге. Впоследствии Ньютон добавил к ним ещё два цвета. Число семь он выбрал из убеждения, что существует связь между цветами, музыкальными нотами, объектами Солнечной системы и днями недели.

Однако не все согласны с Ньютоном. Например, американцы, немцы, французы и японцы считают, что у радуги шесть цветов. В Китае в радуге выделяют пять цветов. А некоторые племена Африки уверены, что у радуги всего два цвета: тёмный и светлый (По материалам сайта «Свет в вопросах и ответах»).

Слоўнік

первоначально — *першапачаткова*

впоследствии — *пасля, пазней*

обнаружить — *тут: выявіць*

убеждение — *перакананне*

оттенок — *адценне*

Падкрэсліце ўжытыя ў тэксце лічэбнікі. Вызначце іх разрад паводле будовы.

361. Выкарыстоўваючы розныя спалучэнні простых і складаных лічэбнікаў, утварыце і запішыце сем састаўных колькасных лічэбнікаў.

Шаснаццаць, тысяча, дзвесце, пяцьдзясят, восем.

§ 59. Простыя колькасныя лічэбнікі, іх скланенне, ужыванне і правапіс

Лічэбнік *адзін* мае форму мужчынскага, жаночага і ніякага роду, адзіночнага і множнага ліку: *адзін месяц, адна хвіліна, адно імгненне, адны суткі*.

Гэты лічэбнік скланяецца, як прыметнікі з асновай на цвёрды і зацвярдзелы зычны.

362. Дапоўніце прыметнікамі словазлучэнні, якія прыводзяцца ў якасці прыкладаў у тэксце правіла, і праскланяйце іх (па варыянтах). Напрыклад: *Н. адзін зімовы месяц, Р. аднаго зімовага месяца...* Дакажыце, што лічэбнік *адзін* скланяецца, як прыметнікі з асновай на цвёрды і зацвярдзелы зычны.

363. Спішыце сказы, устаўляючы прапушчаныя літары і ўжываючы лічэбнікі, што ў дужках, у патрэбнай склонавай форме.

- Баба выціралася (*адзін*) ручніком, дзед з хросным — другім, а я ўжо, як у тым анекдотце, а..сыхаў і так (*Я. Брыль*).
- Вавёрка саскочыла з с..сны і ў (*адна*) хвіліну апынулася на пн..^{сн} (*В. Вольскі*).
- З (*адзін*) боку д..рогі стаяў рэдкі хвойнік, з другога — кусты ядлоўц.., а далей — алешнік (*Я. Колас*).
- Лёня Саўчанка і Грыша Міхневіч вучыліся ў (*адзін*) клас.., с..дзелі за (*адна*) партай (*А. Васілевіч*).

Укажыце род, лік і склон лічэбніка *адзін* у кожным сказе.

364. Прачытайце табліцу.

Склон	Скланенне лічэбнікаў <i>два, дзве</i>	
Н.	<i>два дубы, два сябры</i>	<i>дзве таполі, дзве сяброўкі</i>
Р.	<i>двух дубоў, двух сяброў</i>	<i>дзвюх таполяў, дзвюх сябровак</i>
Д.	<i>двум дубам, двум сябрам</i>	<i>дзвюм таполям, дзвюм сяброўкам</i>
В.	<i>два дубы, двух сяброў</i>	<i>дзве таполі, дзвюх сябровак</i>
Т.	<i>двума дубамі, двума сябрамі</i>	<i>дзвюма таполямі, дзвюма сяброўкамі</i>
М.	<i>(на) двух дубах, (пры) двух сябрах</i>	<i>(на) дзвюх таполях, (пры) дзвюх сяброўках</i>

З назоўнікамі якога роду ўжываюцца лічэбнікі *два, дзве*?

У якім склоне і ліку ўжываюцца назоўнікі пры лічэбніках *два, дзве* ў форме назоўнага склону? Ад чаго залежыць форма лічэбнікаў *два, дзве* ў вінавальным склоне?

У назоўным склоне пры лічэбніках *два, дзве, тры, чатыры* назоўнікі і прыметнікі ўжываюцца ў форме назоўнага склону множнага ліку: *два спрытныя вераб'і, тры маладыя цецерыкі*.

У творным склоне лічэбнікі *два, дзве, тры, чатыры* заканчваюцца на *-ма*: *двума, дзвюма, трыма, чатырма*.

365. Запішыце ўжытыя ў сказах колькасна-іменныя словазлучэнні ў форме творнага склону.

1. Праз лес ішлі дзве дарогі (А. Васілевіч). 2. Ігруша была ўжо голая, і толькі на адной галіне трапяталіся два жоўт.. лістк.. (К. Чорны). 3. Раптам над ракою загарэліся тры сін.. ракеты (М. Лупсякоў). 4. Я вырашыў не ісці ў горад, а пехатой вярнуцца дадому, у сваю вёску, да якой было чатыры кіламетр.. (А. Бадак). 5. Як дзве стар.. гаспадыні ў белых хустках, стаяць адна супроць адной дзве^Ф хаткі (З. Бядуля).

Растлумачце правапіс прапушчаных канчаткаў назоўнікаў і прыметнікаў.

366. Прачытайце табліцу.

Склон	Скланенне простых колькасных лічэбнікаў		
Н.	<i>пяць паверхаў</i>	<i>восем кілаграмаў</i>	<i>сямнаццаць рублёў</i>
Р.	<i>пяці паверхаў</i>	<i>васьмі кілаграмаў</i>	<i>сямнаццаці рублёў</i>
Д.	<i>пяці паверхам</i>	<i>васьмі кілаграмам</i>	<i>сямнаццаці рублям</i>
В.	<i>пяць паверхаў</i>	<i>восем кілаграмаў</i>	<i>сямнаццаць рублёў</i>
Т.	<i>пяццю паверхамі</i>	<i>васьмю кілаграмамі</i>	<i>сямнаццаццю рублямі</i>
М.	<i>(на) пяці паверхах</i>	<i>(аб) васьмі кілаграмах</i>	<i>(аб) сямнаццаці рублях</i>

Дакажыце, што прыведзеныя лічэбнікі скланяюцца, як назоўнікі трэцяга скланення з мяккай асновай.

Лічэбнікі **пяць** — **дваццаць**, **трыццаць** скланяюцца, як назоўнікі трэцяга скланення з мяккай асновай. У лічэбніках **пяць**, **дзевяць** — **дваццаць**, **трыццаць** у творным склоне перад канчаткам пішацца **цц**: **пяццю**, **дваццаццю**.

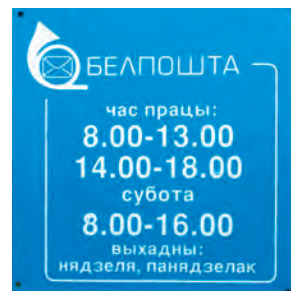
У лічэбніках **адзінаццаць** — **дваццаць**, **трыццаць** у сярэдзіне пішацца **цц**.

Ва ўскосных склонах, акрамя вінавальнага, лічэбнік **восем** пішацца з мяккім знакам.

367. Разгледзьце шылду. Пісьмова адкажыце на пытанні. Лікі запішыце словамі.

З якога часу пачынае працаваць аддзяленне паштовай сувязі? Да якога часу працуе аддзяленне ў будныя дні, у суботу? У які час аддзяленне зачыняецца на перапынак?

аддзяленне

368. Прачытайце табліцу.

Склон	Скланенне лічэбнікаў <i>сорок</i> , <i>сто</i>	
Н.	<i>сорок метраў</i>	<i>сто літраў</i>
Р.	<i>сарака метраў</i>	<i>ста літраў</i>
Д.	<i>сарака метрам</i>	<i>ста літрам</i>
В.	<i>сорок метраў</i>	<i>сто літраў</i>
Т.	<i>сарака метрамі</i>	<i>ста літрамі</i>
М.	<i>(на) сарака метрах</i>	<i>(у) ста літрах</i>

Колькі скланавых форм маюць лічэбнікі *сорок* і *сто*?

Лічэбнікі **сорок**, **сто** ва ўсіх склонах, акрамя назоўнага і вінавальнага, маюць канчатак **-а**: *ста*, *саракаа*.

369. Прачытайце тэкст. Раскажыце, як можна вызначыць час па «кветкавым гадзінніку». Якая расліна засынае ў 6 гадзін вечара?

— Ці ведаеш ты, як вызначыць час без гадзін..іка? — спытаў Мікола.

— В..дома, — а..казала Ірэна. — Цюльпаны веч..рам закрываюць п..лёсткі. Жоўтыя^м дз..мухаўцы пад маім ..акном у 6 раніцы ўжо ра..крытыя, а пасля 15—16 гадзін засынаюць. Падбел пра-чынаецца ў 10, а засынае ў 18. Шыпшына хоць і рана прачынаецца, але кладзецца спаць пасля 20 гадзін. А салаў..^і пачынаюць сп..ваць звеч..ра, каля 11 гадзін (*Паводле Л. Адамовіч*).

Спішыце тэкст, устаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары. Лікі запішыце словамі.

- Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку ў сказах з простаю мовай.

Дапоўніце тэкст двума-трыма сказамі, выкарыстаўшы звесткі, прыведзеныя ў табліцы.

Расліна	Час раскрыцця пялёсткаў	Час закрыцця пялёсткаў
Лілея	5	20
Белы гарлачык	6—7	17—18
Наготкі	9	15—16

§ 60. Складаныя колькасныя лічэбнікі, іх скланенне, ужыванне і правапіс

370. Разгледзьце схему.

Зрабіце вывад аб правапісе мякакага знака ў складаных лічэбніках.

У сярэдзіне складаных лічэбнікаў *пяцьдзесят, шэсцьдзесят, пяцьсот, шэсцьсот, дзевяцьсот* пішацца мяккі знак.

371. Выкарыстоўваючы розныя спалучэнні простых і складаных лічэбнікаў з каранямі *пяць-, шэсць-, сем-, восем-, дзевяць-*, утварыце і запішыце сем састаўных колькасных лічэбнікаў.

372. Разгледзьце выявы папяровых грашовых знакаў Беларусі. Абгрунтуйце думку аб тым, што афармленне беларускіх банкнотаў адпавядае дэвізу «Мая краіна — Беларусь».

Складзіце сказы пра тое, што адлюстравана на пярэднім баку беларускіх банкнотаў.

У з о р: *На пярэднім баку банкнота наміналам ... рублёў размешчана выява ...*

Запішыце сказы, у якіх ужываюцца складаныя лічэбнікі.

Д л я д а в е д к і: *Мірскі замак; Нясвіжскі замак; Белая (Камянецкая) вежа; палац Румянцавых і Паскевічаў (г. Гомель); Нацыянальная бібліятэка Беларусі; Спаса-Праабражэнская царква (г. Полацк); Магілёўскі абласны мастацкі музей імя П. В. Масленікава.*

373. Прачытайце табліцу.

Склон	Скланенне складаных колькасных лічэбнікаў	
Н.	<i>семдзсят капеек</i>	<i>дзвесце кіламетраў</i>
Р.	<i>сямідзесяці капеек</i>	<i>двухсот кіламетраў</i>
Д.	<i>сямідзесяці капейкам</i>	<i>двумстам кіламетрам</i>
В.	<i>семдзсят капеек</i>	<i>дзвесце кіламетраў</i>
Т.	<i>сямюдзесяццю капейкамі</i>	<i>двумастамі кіламетрамі</i>
М.	<i>(аб) семідзесяці капейках</i>	<i>(на) двухстах кіламетрах</i>

З назоўнікамі якога роду ўжываюцца лічэбнікі *два, дзве*?

Пры скланенні складаных колькасных лічэбнікаў (ад *пяцідзесяці* да *васьмідзесяці*, ад *двухсот* да *дзевяцісот*) змяняюцца абедзве часткі слова.

Другая частка (лічэбнік *сто*) мае формы *-сот, -стам, -стамі, -стах*.

У лічэбніку *дзвесце* ва ўскосных склонах (акрамя вінавальнага) у якасці першай часткі выступаюць формы лічэбніка *два* (а не *дзве*): *двух-, двум-, двумя-*.

Лічэбнік *дзевяноста* ва ўсіх склонах мае аднолькавую форму.

374. Запішыце словамі лікі 50, 80, 600, 900. Складзіце з імі колькасна-іменныя словазлучэнні і праскланяйце іх (па варыянтах).

375. Рашыце прыклады. Запішыце іх, замяняючы лікі словамі.

У з о р: $50 + 20 = 70$. *Да пяцідзсяці дадаць дваццаць — будзе семдзсят.*

$$60 + 20 = \quad 200 + 600 = \quad 300 \times 2 =$$

$$90 - 30 = \quad 900 - 400 = \quad 700 : 10 =$$

376. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль. Перакладзіце тэкст з рускай мовы на беларускую. Запішыце, замяняючы лікі словамі.

Спринт

Спринт — это совокупность легкоатлетических беговых дисциплин на короткие дистанции (до 400 метров).

В группу беговых видов легкоатлетической программы входит бег на дистанции протяжённостью до 400 метров, а также различные виды эстафетного бега. Бег на 100, 200 и 400 метров, эстафетный бег 4×100 метров и 4×400 метров включается в программу Олимпийских игр. Дистанции протяжённостью 30, 50, 60 и 300 метров включаются в соревнования в закрытых помещениях (*По К. Гусеву*).

Слоўнік

протяжённость — *працягласць*

соревнование — *спаборніцтва*

Каго з беларускіх спартсменаў-бегуноў называюць Белай Маланкай?

§ 61. Састаўныя колькасныя лічэбнікі, іх скланенне, ужыванне і правапіс

377. Прачытайце табліцу. Зрабіце вывад пра асаблівасці скланення састаўных колькасных лічэбнікаў.

Склон	Скланенне састаўнога колькаснага лічэбніка
Н.	<i>пяцьсот шэсцьдзясят сем старонак</i>
Р.	<i>пяцісот шасцідзсяці сямі старонак</i>
Д.	<i>пяцістам шасцідзсяці сямі старонкам</i>
В.	<i>пяцьсот шэсцьдзясят сем старонак</i>
Т.	<i>пяццюстамі шасцюдзсяццю сямю старонкамі</i>
М.	<i>(на) пяцістах шасцідзсяці сямі старонках</i>

Пры скланенні састаўных колькасных лічэбнікаў змяняецца кожнае слова.

378. Прачытайце тэкст. З якой мэтай у ім ужываюцца лічэбнікі?

Доўгі час самай вялікай ракой у свеце лічылася амерыканская^м Місісіпі. Але вось ужо 2 стагоддзі вядома, што даўжыня Ніла складае 6671 кіламетр. Місісіпі ж ад вытоку Місуры — 6410 кіламетраў. Далей ідуць Амазонка — 6400 кіламетраў і Янцзы, даўжыня якой — 5800 кіламетраў (*Паводле А. Карлюкевіча*).

Праскланяйце адзін з састаўных колькасных лічэбнікаў, ужытых у тэксце. Карыстаючыся прыведзенай у табліцы інфармацыяй, складзіце і запішыце невялікі тэкст (3-4 сказы) пра самыя вялікія рэкі Беларусі.

Рака	Агульная даўжыня, км	Даўжыня па тэрыторыі Беларусі, км
Дняпро	2145	690
Заходняя Дзвіна	1020	328
Нёман	937	459
Прыпяць	761	495

379. Утварыце і запішыце колькасна-іменныя словазлучэнні паводле прапанаваных схем. Абазначце ў словазлучэннях галоўнае слова.

У з о р: $370 + \text{удзельнік}$ Д. *тромстам сямідзесяці ўдзельнікам.*^х

$284 + \text{экзэмпляр}$ Р.

$23 + \text{вагон}$ Д.

$516 + \text{грам}$ Т.

$802 + \text{старонка}$ М.

380. Спішыце сказы, устаўляючы прапушчаныя літары і замяняючы лікі словамі.

1. Ц..пер за якія 3 хвіліны трэба было праплысці аж 150 метраў (*М. Лупсякой*). 2. Ікру рыбы а..кладваюць у в..лікай колькасці:

акўнь — каля 30 тыс..ч ікрынак^с, плотка — да 100 тыс..ч, карась — да 300 тыс..ч, а карп — ад 200 да 500 тыс..ч (*В. Вольскі*). 3. Каб можна было, я праседжваў бы за кніжкамі ўсе 24 гадзіны (*З. Прыгодзіч*). 4. Дзеду было гадоў 65: бела..усы, худы, з ружовай лысінай, з жоўтым пухам вакол, якраз дз..мухавец (*З. Бядуля*).

Вызначце склон ужытых у сказах лічэбнікаў.

У якіх сказах колькасна-іменныя словазлучэнні абазначаюць прыблізную колькасць?

Звярніце ўвагу!

Каб перадаць значэнне **прыблізнай колькасці**, выкарыстоўваюцца:

- адваротны парадак слоў (назоўнік ужываецца перад лічэбнікам): *чалавек трыццаць, метраў дзвесце*;
- два лічэбнікі: *шэсць-сем тыдняў, дзесяць-пятнаццаць крокаў*;
- спалучэнне лічэбніка з прыназоўнікамі *пад, з, за, каля, да*: *пад восемдзясят гадоў, каля дзвюх гадзін*;
- спалучэнні *больш (менш) як, больш (менш) за, больш (менш) чым* з лічэбнікамі ў вінавальным склоне: *больш за дваццаць гадоў, менш чым пяцьдзясят працэнтаў*.

381. Прачытайце тэкст. Абгрунтуйце яго падзел на абзацы.

«Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў» — плён працы Міхася Канстанцінавіча Клышкі. Першае выданне слоўніка выйшла ў 1976 годзе. Праз 17 гадоў пабачыла свет другое, выпраўленае і дапоўненае, выданне. У 2005 годзе выйшла трэцяе выданне слоўніка, які мае ўжо гістарычную каштоўнасць.

Слоўнік уключае 1900 сін..німічных радоў. У ім сабрана 11 000 слоў і выразаў. У якасці іл..юстрацыйнага матэры..лу выкарыстаны прыклады з маста..кай літ..ратуры (творы 150 беларус..кіх піс..меннікаў), а таксама з фальклор..^п, перы..дычных і даведачных выдан..яў (*Паводле У. Сіўчыкава*).

Ахарактарызуйце ўжытыя ў першым абзацы тэксту лічэбнікі паводле значэння і будовы.

Адрэдагуйце другі абзац тэксту так, каб перадаць значэнне прыблізнай колькасці. Запішыце, замяняючы лікі словамі і ўстаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары.

У «Слоўніку сінонімаў і блізказначных слоў» М. Клышкі прыводзіцца наступны сінанімічны рад: *важнасць, значэнне; вага, сіла, ... , вастрыня (перан.)*. Якое з ужытых у тэксце слоў прапушчана ў гэтым радзе?

382. Разгледзьце малюнак.

Складзіце і запішыце рэцэпт гатавання грэчкі па-купецку, ужываючы простыя, складаныя і састаўныя колькасныя лічэбнікі.

§ 62. Скланенне, ужыванне і правапіс парадкавых лічэбнікаў

383. Прачытайце пары лічэбнікаў. Ад якіх лічэбнікаў утвараюцца парадкавыя лічэбнікі?

чатыры — чацвёрты

шэсцьдзясят — шасцідзясяты

сямнаццаць — сямнаццаты

трыста — трохсоты

Адзін з прыведзеных парадкавых лічэбнікаў спалучыце з назоўнікамі год, старонка, аддзяленне. Запішыце ўтвораныя словазлучэнні, вызначце род, лік і склон лічэбнікаў.

Большасць парадкавых лічэбнікаў утвараецца ад колькасных, якія абазначаюць цэлыя лікі. Выводзіцца: *адзін* — першы, *два* — другі.

Парадкавыя лічэбнікі змяняюцца па родах, ліках, склонах, як прыметнікі.

384. Прачытайце верш. Якая сітуацыя апісваецца ў ім?

Кормяць Сяргейку

Першая лыжка — за маміну ласку,
 Другая — за татавы^м гушканні-гулі,
 Трэцяя — за бабуліны казкі,
 Чацвёртая — за жалеіку дзядулі,
 Пятая — за пеўніка чубатага,
 Шостая — за коціка-дуроніка,
 Сёмая — за жаўрука над хатаю,
 А восьмая — за наша сонца-сонейка,
 Дзвятая — за веснавую раніцу...
 Ну вось і каша ў місачцы канчаецца.

Максім Танк.

Назавіце ўжытыя ў тэксце парадкавыя лічэбнікі. Письмова праскланяйце адзін з іх разам з назоўнікам, да якога ён адносіцца. Абазначце склонавыя канчаткі лічэбніка. Дакажыце, што парадкавыя лічэбнікі скланяюцца, як прыметнікі з адпаведнай асновай.

385. Прачытайце табліцу.

Склон	Скланенне парадкавых лічэбнікаў	
Н.	сямідзясяты кіламетр	дваццаць трэці дзень
Р.	сямідзясятага кіламетра	дваццаць трэцяга дня
Д.	сямідзясятаму кіламетру	дваццаць трэцяму дню
В.	сямідзясяты кіламетр	дваццаць трэці дзень
Т.	сямідзясятым кіламетрам	дваццаць трэцім днём
М.	(на) семідзясятым кіламетры	(аб) дваццаць трэцім дні

Якая частка слова змяняецца пры скланенні складанага парадкавага лічэбніка? Якое слова змяняецца пры скланенні састаўнога парадкавага лічэбніка?

Пры скланенні складаных парадкавых лічэбнікаў (**пяці-дзясяты** — **васьмідзясяты**, **двухсоты** — **дзевяцісоты**) змяняецца апошняя частка слова.

Пры скланенні састаўных парадкавых лічэбнікаў змяняецца толькі апошняе слова.

386. Прачытайце тэкст. Якую ролю ў ім выконваюць лічэбнікі?

Смольня

У 1910 годзе сям'я Міцкевічаў набыла сваю хату ў Смольні. 19 верасня 1911 года Якуб Колас прыехаў^{сл} сюды ўпершыню. Паэт пасадзіў тут ліпы, якія і сёння растуць на мемарыяльнай сядзібе. Пад гэтымі ліпамі сядзелі маладыя Якуб Колас і Янка Купала ў час першай сустрэчы летам 1912 года.

У Смольні Якуб Колас працаваў над паэмамі «Новая зямля» і «Сымон-музыка», напісаў шэраг вершаў, апавяданняў.

У 1967 годзе ў Смольні быў адкрыты філіял* Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа (*Паводле З. Камароўскай*).

Выпішыце з тэксту колькасна-іменныя словазлучэнні, замяняючы лікі словамі.

Вусна перакажыце тэкст, карыстаючыся выпісанымі колькасна-іменнымі словазлучэннямі як апорнымі.

філіял

387. Запішыце словамі даты нараджэння ўсіх членаў вашай сям'і. Лічэбнікі якога разраду паводле значэння і граматычных прымет вы выкарысталі?

Парадкавыя лічэбнікі, якія заканчваюцца на **-тысячны, -мільённы, -мільярдны**, пішуцца ў адно слова: **дваццацімільённы, трохмільярдны, сямідзесяціпяцітысячны**.

388. Утварыце ад колькасных лічэбнікаў парадкавыя. Запішыце, замяняючы лікі словамі.

4 мільярды, 11 мільёнаў, 59 тысяч, 164 тысячы.

Для абазначэння часу па-беларуску выкарыстоўваюць прыназоўнікі **ў** і **а**. Напрыклад, калі на гадзінніку 9:20, кажуць: **у дзевяць гадзін дваццаць хвілін, у дваццаць хвілін на дзясятую**.

Калі ж на гадзінніку роўна 9:00 або 9:30, ужываюцца словазлучэнні **а дзявятай гадзіне, у дзевяць гадзін; а палове дзясятай, у палову на дзясятую**.

389. Складзіце і запішыце 5 сказаў на тэму «Расклад званкоў у нашай школе (гімназіі)».

390. Разгледзьце план глядзельнай залы кінатэатра.

Якія месцы ў глядзельнай зале вы выберыце, каб паглядзець фільм разам са сваімі сябрамі? Раскажыце, з кім бы вы хацелі пайсці ў кінатэатр. Назавіце выбраныя вамі рад, нумары месцаў. Растлумачце свой выбар.

391. Прачытайце тэкст. Вызначце яго тып.

назайтра

Міша вяртаўся з баравікоў, сабака Марс бег наперадзе. Ён і даў знаць, што некага сустрэў. Міша пабег на голас. Марс зага- радзіў дарогу да вады бабру. Калі звярок ірвануў уперад, Марс шкуматнуў яго за хвост.^{сн} Бабёр схапіў сабаку за нагу. Марс заекатаў і вырваўся. Міша дастаў кавалак сала, падзяліў на дзве долі. Марс сваю долю з'еў, а бабёр не ўзяў. Тады хлопец з саба- кам накіраваліся дадому. Назаўтра Міша зноў прыйшоў на тое месца. Сала там не было. На гэты раз Міша ўзяў з сабой моркву і высыпаў яе на траву. На наступны дзень морквы не стала. А яшчэ праз дзень хлопец раскідаў моркву ланцужком. Калі бабёр вылез на бераг, то з'еў адну, другую, трэцюю морквіну. А наблізіцца да Мішы не адважыўся. Так пачалося іх сяброўства (*Паводле А. Кудраўца*).

Падзяліце тэкст на часткі. Складзіце і запішыце яго план.

Пісьмова перакажыце тэкст, дапоўніўшы яго апісаннем бабра.

Д л я д а в е д к і: *невялічкі, руды, вусатая мордачка, чорная лапата хваста, маленькія, як зерне, вочкі.*

Вызначце род, лік і склон ужытых у тэксце парадкавых лічэбнікаў.

§ 63. Скланенне, ужыванне і правапіс дробавых лічэбнікаў

392. Разгледзьце схемы. Якая частка кожнай схемы афарбавана сінім, жоўтым колерамі?

Лічэбнікі якога разраду паводле значэння вы выкарысталі, каб адказаць на пытанне? Вызначце разрад гэтых лічэбнікаў паводле будовы.

Дробавыя лічэбнікі абазначаюць частку цэлага або цэлы лік і яго частку: *пяць сёмых, дзве цэлыя і тры дзясятыя*.

Паводле будовы дробавыя лічэбнікі састаўныя. Яны складаюцца з колькаснага лічэбніка (лічнік) і парадкавага (назоўнік).

393. Прачытайце табліцу.

Склон	Скланенне дробавага лічэбніка
Н.	<i>чатыры пятыя гектара</i>
Р.	<i>чатырох пятых гектара</i>
Д.	<i>чатыром пятым гектара</i>
В.	<i>чатыры пятыя гектара</i>
Т.	<i>чатырма пятымі гектара</i>
М.	<i>(аб) чатырох пятых гектара</i>

Якая частка дробавага лічэбніка змяняецца, як колькасны лічэбнік?
Якая частка дробавага лічэбніка змяняецца, як прыметнік у множным ліку?

Пры скланенні дробавых лічэбнікаў першая частка (лічнік) змяняецца, як колькасны лічэбнік, другая (назоўнік) — як прыметнік у множным ліку.

Калі першая частка дробавага лічэбніка — словы *дзве, тры, чатыры*, то другая частка ўжываецца ў форме назоўнага склону множнага ліку: *дзве трэція, чатыры сёмыя*.

Калі першая частка дробавага лічэбніка — словы *пяць, шэсць, сем* і г. д., то другая частка мае форму роднага склону множнага ліку: *пяць восьмых, дзевяць дзясятых*.

394. Запішыце лікі словамі. Письмова праскланяйце адзін з лічэбнікаў.

$\frac{2}{5}$; $\frac{3}{8}$; $\frac{6}{7}$; 3,2; 14,8; 1,23.

Звярніце ўвагу!

Назоўнікі пры дробавых лічэбніках ужываюцца ў форме роднага склону. Пры ўказанні на частку аднаго прадмета назоўнік ужываецца ў форме адзіночнага ліку, пры ўказанні на частку мноства прадметаў — у форме множнага ліку: *тры чацвёртыя пірага — тры чацвёртыя пірагоў*.

Назвы адзінак вымярэння (*кіламетр, працэнт, секунда* і пад.) пры дробавых лічэбніках ужываюцца ў форме адзіночнага ліку: *сем цэлых і дзве дзясяты літра*.

395. Прачытайце тэкст. Якія з прыведзеных у ім фразеалагізмаў з'яўляюцца сінонімамі?

З дапамогай фразеалагізмаў, у склад якіх уваходзяць назвы старадаўніх мер даўжыні, даецца рознабаковая характарыстыка чалавеку. Напрыклад, апісваюцца яго знешні выгляд і фізічныя якасці:

аршын з шапкай — вельмі малы, невысокі, нізкарослы (аршын — мера даўжыні, роўная 71,12 см, якой карысталіся ў Беларусі і Расіі да ўвядзення метрычнай сістэмы; лінейка, якой карысталіся краўцы, гандляры);

ад гаршка паўваршка — вельмі нізкі, малы ростам (варшок — старадаўняя мера даўжыні, роўная 4,45 см, або $\frac{1}{16}$ аршына);

касы сажань у плячах — рослы, плячысты^{сл} мужчына магутага складу (сажань — мера даўжыні, якая на Русі ў пачатку XIX ст. раўнялася 213,36 см) (*Паводле А. Садоўскай*).

Выпішыце з тэксту колькасна-іменныя словазлучэнні з дробавымі лічэбнікамі ў той склонавай форме, у якой яны ўжыты (лікі запішыце словамі).

Растлумачце значэнні фразеалагізмаў *аршынам носа не дастаць, бацьчы на тры сажні пад зямлёй*.

396. Разгледзьце малюнак. Карыстаючыся прыведзенай інфармацыяй, складзіце рэкламную аб'яву пра набор цукерак.

397. Прачытайце табліцу.

Склон	Скланенне лічэбнікаў <i>паўтара, паўтары</i>	
Н.	<i>паўтара вядра (мяшка)</i>	<i>паўтары бочкі</i>
Р.	<i>паўтара вядра (мяшка)</i>	<i>паўтары бочкі</i>
Д.	<i>паўтара вёдрам (мяшкам)</i>	<i>паўтары бочкам</i>
В.	<i>паўтара вядра (мяшка)</i>	<i>паўтары бочкі</i>
Т.	<i>паўтара вёдрамі (мяшкамі)</i>	<i>паўтары бочкамі</i>
М.	<i>(у) паўтара вёдрах (мяшках)</i>	<i>(у) паўтары бочках</i>

З назоўнікамі якога роду спалучаюцца лічэбнікі *паўтара, паўтары*?
Колькі склонавых форм мае лічэбнік *паўтара*, лічэбнік *паўтары*?

Дробавы лічэбнік *паўтара* ўжываецца з назоўнікамі мужчынскага і ніякага роду, *паўтары* — з назоўнікамі жаночага роду.

Лічэбнікі *паўтара, паўтары*, а таксама *паўтараста* (сінанімічны лічэбніку *сто пяцьдзесят*) ва ўсіх склонах маюць аднолькавую форму. Назоўнікі пры іх у назоўным, родным і вінавальным склонах ужываюцца ў адзіночным ліку, у астатніх склонах — у множным ліку.

398. Складзіце колькасна-іменныя словазлучэнні з лічэбнікамі *паўтара*, *паўтары* і прыведзенымі назоўнікамі.

Тона, стагоддзе, гадзіна, кіламетр, лыжка, літр, цэнтнер.

Запішыце словазлучэнні ў форме творнага склону.

§ 64. Скланенне, ужыванне і правапіс зборных лічэбнікаў

Зборныя лічэбнікі *двое, трое, чацвёрта, пяцёра, шасцёра, сямёра, васьмёра, дзявяцера, дзясяцера* абазначаюць колькасць прадметаў як сукупнасць, адно цэлае.

Зборныя лічэбнікі ўжываюцца:

- з назвамі асоб мужчынскага полу: *сямёра спартсменаў*;
- з назвамі маладых істот: *чацвёрта шчанят*;
- з назоўнікамі, якія ўжываюцца ў форме толькі множнага ліку: *двое нажніц*;
- з назоўнікамі *дзеці, людзі, коні, гусі, свінні*;
- з асабовымі займеннікамі: *іх было трое*;
- з прыметнікамі, якія перайшлі ў назоўнікі: *двое дзяжурных*.

399. Складзіце і запішыце колькасна-іменныя словазлучэнні, выбраўшы з дужак назоўнікі, якія спалучаюцца са зборнымі лічэбнікамі.

Пяцёра^{сп} (*жанчыны, дзеці*), трое (*дзверы, сталы*), васьмёра (*качаняты, качкі*), двое (*мастакі, мастачкі*), чацвёрта (*быкі, коні*).

400. Прачытайце табліцу.

Склон	Скланенне зборнага лічэбніка
Н.	пяцёр[а] шэр[ых] кацянят
Р.	пяцяр[ых] шэр[ых] кацянят
Д.	пяцяр[ым] шэр[ым] кацянятам
В.	пяцяр[ых] шэр[ых] кацянят
Т.	пяцяр[ымі] шэр[ымі] кацянятамі
М.	(аб) пяцяр[ых] шэр[ых] кацянятах

Дакажыце, што зборныя лічэбнікі скланяюцца, як прыметнікі множнага ліку.

401. Утварыце ад колькасных лічэбнікаў, якія абазначаюць цэлыя лікі, зборныя. Запішыце іх у склонавай форме, указанай у дужках.

У з о р: 8 (Р.) — *восем — васьмёра, васьмі — васьмярых.*

6 (Д.), 3 (Т.), 5 (М.), 2 (Р.), 4 (Т.), 9 (Д.), 7 (М.).

Да зборных лічэбнікаў адносяцца лічэбнікі *абодва, абедзве, абое*.

Лічэбнік *абодва* спалучаецца з назоўнікамі мужчынскага і ніякага роду: *абодва ўнукі, абодва крэслы*; лічэбнік *абедзве* — з назоўнікамі жаночага роду: *абедзве ўнучкі, абедзве кананы*.

Лічэбнікі *абодва, абедзве* скланяюцца, як лічэбнікі *два, дзве*.

Для абазначэння асоб і мужчынскага, і жаночага полу ўжываецца лічэбнік *абое*: *Маці з сынам абое сядзелі на тапчане* (І. Чыгрынаў).

402. Праскланяйце адно з колькасна-іменных словазлучэнняў, якія прыводзяцца ў тэксце правіла ў якасці прыкладаў.

403. Прачытайце сказы, выбіраючы з дужак патрэбныя лічэбнікі. Абгрунтуйце свой выбар.

1. Выбраўся з начных хмар поўны месяц, і лес па (*абодва/абедзве*) бакі дарогі адразу пачарнеў, як сцяна (*А. Федарэнка*).
2. Слабы водсвет^Ф пранікаў сюды толькі з (*абодвух/абедзвух*) канцоў калідора (*З. Бядуля*).
3. Вясною, як ападзе паводка, і летам на (*абодвух/абедзвух*) берагах успыхвае рознакаляровы пажар кветак (*З. Прыгодзіч*).
4. У баі загінулі адважны Рагвалод і (*абое/абодва*) яго сыны (*У. Бутрамееў*).

● Які сказ адпавядае прыведзенай схеме?

[== —], і [— ==].

404. Прачытайце тэкст, ужываючы лічэбнікі, што ў дужках, у патрэбнай склонавай форме. Назавіце сродкі сувязі сказаў у тэксце.

Па аляях праходзяць людзі, то заклапочаныя, то вясёлыя, то задуменыя. Мая ўвага спынілася на (*трое*).

Па дарожцы да аэрадрома ішла жанчына, высокая, светлавалосая, у прыгожай стракатай сукенцы. Па баках у жанчыны ішло двое юнакоў. Адзін, старэйшы, гадоў (*дваццаць тры*), высокі, танклявы. Другі крышку маладзейшы^м, шыракаплечы. На (*абодва*) хлопцах былі новенькія, з іголачкі, касцюмы, бялюткія кашулі. І абодва такія сімпатычныя! Адразу было відаць, што юнакі — браты, а жанчына — іх маці (*Паводле Л. Арабей*).

Растлумачце значэнне фразеалагізма з *іголачкі*.

Зрабіце пісьмовы марфалагічны разбор трох лічэбнікаў з тэксту, карыстаючыся парадкам і ўзорам разбору, прыведзенымі на форзацы.

405. Выканайце інтэрактыўнае заданне па тэме «Спалучэнне лічэбнікаў з назоўнікамі».

КАНТРОЛЬНЫЯ ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Што абазначае лічэбнік як часціна мовы?
2. На якія разрады падзяляюцца лічэбнікі ў залежнасці ад значэння і граматычных прымет? Прывядзіце ўласныя прыклады.
3. На якія разрады падзяляюцца лічэбнікі ў залежнасці ад будовы?
4. Як можа перадавацца значэнне прыблізнай колькасці? Прывядзіце ўласныя прыклады.
5. З назоўнікамі якога роду ўжываюцца лічэбнікі *пайтара* і *пайтары*, *абодва* і *абедзве*?
6. З якімі назоўнікамі спалучаюцца зборныя лічэбнікі?

406. Пісьмова адкажыце на пытанні. Лікі запішыце словамі.

Калі ў нашай краіне адзначаюцца наступныя дзяржаўныя святы: Дзень Канстытуцыі, Дзень Перамогі, Дзень Незалежнасці?

Калі беларусы святкуюць Дзень жанчын, Дзень ведаў, Дзень маці?

Лічэбнікі якога разраду паводле значэння і граматычных прымет вы выкарысталі?

Звярніце ўвагу!

Першае слова ў састаўных назвах свят пішацца з вялікай літары: *Новы год, Свята працы, Дзень настаўніка.*

407. Устаўце ў фразеалагізмы прапушчаныя кампаненты — колькасныя лічэбнікі.

Фразеалагізм	Разрад прапушчанага лічэбніка	Значэнне фразеалагізма
Як свае ... пальцаў	абазначае цэлы лік	‘вельмі добра, грунтоўна, да дробязей (ведаць, вывучыць)’
На сваіх ...	зборны	‘пехатой, пешшу’
Ні два ні ...	дробавы	‘такі, які нічым не вызначаецца’
На ... градусаў	абазначае цэлы лік	‘вельмі рэзка, карэнным чынам (павярнуць, перавярнуць і пад.)’
... рабое	зборны	‘абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога’

Д л я д а в е д к і: *паўтара, абое, пяць, сто восемдзесят, двое.*

Складзіце і запішыце сказы з двума фразеалагізмамі (на выбар).

408. Спішыце сказы, выбіраючы з дужак правільную форму лічэбніка і ўстаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары.

1. Пячора была досыць в..лікая: метры тры на тры і вышынёю каля (*дзвюх/двух*) метраў (*У. Караткевіч*). 2. На галаве ..ужа, з (*абедзвюх/абодвух*) бакоў, дзве жоўты.. плямкі (*В. Вольскі*). 3. У нашай пушч.. расце дзевяц..сот^м відаў раслін, (*дзве трэція/дзве трэціх*) з якіх — лекавыя (*Я. Сіпакоў*). 4. Мы з Шураю ра..крываем сэр..ы адна адной гэтак шчыра і гарача, што (*абодвум/абедзвюм*) нам хочацца плакаць (*А. Васілевіч*).

409. Прачытайце тэкст. Чаму Брэсцкі чыгуначны вакзал называюць варотамі нашай краіны ў Еўропу?

Чыгуначны вакзал Брэста — вароты нашай краіны ў Еўропу. Адкрыццё будынка вакзала адбылося 28 мая 1886 года. **Брэсцкі**

чыгуначны вакзал наведвалі манархі і кіраўнікі ўрадаў розных краін, пісьменнікі і артысты, скульптары і касманаўты.

У 2014 годзе завяршылася рэканструкцыя пасажырскага комплексу вакзала станцыі Брэст-Цэнтральны. З’явіліся **добраўпарадкаваныя** паркоўкі, прасторная цэнтральная зала чакавання на 240 пасадачных месцаў, утульныя нумары адпачынку.

Сёння вакзал станцыі Брэст-Цэнтральны ўваходзіць у лік помнікаў архітэктуры Беларусі, з’яўляецца «музеем мармуру пад адкрытым небам».

З перона вакзала кожныя суткі адпраўляюцца 25 пар цягнікоў **рэгіянальных** ліній, 15 — міжрэгіянальных і 15 — міжнародных. Кожны месяц яго паслугамі^c карыстаюцца каля 300 тысяч пасажыраў (*Паводле С. Расолькі*).

Якую ролю ў тэксце выконваюць лічэбнікі?

Выпішыце з тэксту спачатку колькасна-іменныя словазлучэнні з колькаснымі лічэбнікамі, затым — з парадкавымі. Лікі запішыце словамі. Абзначце ў словазлучэннях галоўныя словы.

- Назавіце арфаграмы ў выдзеленых словах.

410. Разгледзьце фрагмент анлайн-табло станцыі Мінск-Пасажырскі.

 Мінск-Пасажырскі — Брэст-Цэнтральны Расклад цягнікоў					
Нумар	Маршрут	Адпраўленне	Прыбыццё	Час у дарозе	Дні курсіравання
307Б	Саратаў → Брэст	05.47	10.09	4г 22 хв.	 цотныя
649Б	Магілёў → Брэст	05.47	10.09	4г 22 хв.	 няцотныя
661Б	Віцебск → Брэст	07.53	12.05	4г 12 хв.	 няцотныя
727Б	Мінск → Брэст	10.12	13.54	3г 42 хв.	 штодзённа
103Н	Новасібірск → Брэст	11.44	16.16	4г 32 хв.	 пятн., нядз.
737Б	Мінск → Брэст	13.00	17.00	4г	 штодзённа

Карыстаючыся змешчанай на табло інфармацыяй, вызначце, якім цягніком вам трэба выехаць з Мінска, каб прыбыць у Брэст у чацвер 14 чэрвеня да 15 гадзін. Запішыце словамі нумар цягніка, час яго адпраўлення і прыбыцця, час у дарозе.

411. Выканайце тэматычную тэставую работу па раздзеле «Лічэбнік».